

עוד על רפואה סגולית בשבת

לכב' העורך,

הרב שביב דן בשאלה¹ האם מותר לחלל את השבת עבור טיפול בחולה שיש בו סכנה כאשר הטיפול נעשה בדרך של סגולה ולא בדרך של רפואה טבעית וכך הוא הגדיר את השאלה:

רפואה שאינה טבעית אלא סגולית כלום אף עמה ניתן לחלל שבת עבור החולה המסוכן?

למקרא מאמרו של הרב שביב, נתעוררו לי כמה הערות כפי שיפורטו להלן:
א. המשנה ביומא דף פ"ג עמ' ב' אומרת:

מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילים אותו מחצר כבד שלו ור' מתיא בן חרש מתיר.

פירש רש"י:

ואע"פ שנוהגין הרופאים ברפואה זו אינה רפואה גמורה להתיר ור' מתיא בן חרש מתיר, קסבר רפואה גמורה היא.

הרב שביב הביא את שו"ת צמח צדק (או"ח סימן ל"ח) אשר פירש בדברי רש"י שאילו היתה זו רפואה בדוקה, היה מותר להשתמש בה "גם שהוא ע"י סגולה".

והוסיף הרב שביב שניתן לפרש את דברי רש"י שכוונתו במילים שאינה רפואה גמורה ושאינה רפואה טבעית אלא סגולית, ולפירוש זה כוונת רש"י שחכמים סוברים שאין לעבור על איסור תורה אף בחולה מסוכן בגין רפואה סגולית.

לעומת שני הפירושים הנ"ל, נראה שאפשר לפרש דברי רש"י, שהמחלוקת בין חכמים ור' מתיא בן חרש איננה קשורה כלל לסגולות אלא לשאלה אם רפואה זו מועילה. לרבי מתיא בן חרש רפואה זו מועילה ומרפאה "קסבר רפואה גמורה היא", ולדברי חכמים זו רפואה שאינה מוכחת ולכן אין לעבור על איסור תורה עבודה. לפי פירוש זה, רש"י לא הניח, שזו רפואה סגולית והמחלוקת היא אם זו סגולה בדוקה (כדברי הצמח צדק) וכן חכמים בדבריהם לא באו לאסור רפואה סגולית (כפירוש הרב שביב), אלא מחלוקתם הייתה אם רפואה זו מועילה אם לאו. לדברי חכמים

1 אסיא ע"א-ע"ב (כרך י"ח, ג-ד) שבט תשס"ג.

כיון שאינה מועילה אסור לעבור על איסור תורה עבורה ולדברי ר' מתיא בן חרש רפואה זו מועילה ולכן מותר לחולה מסוכן להשתמש בה.

ב. הרב שביב עורר את השאלה למה לא נתיר לחלל את השבת (או לעבור על איסור מאכלות אסורים) ברפואה שאינה גמורה עבור חולה שיש בו סכנה, הרי סוף סוף, גם ספק פיקוח נפש דוחה את התורה.

ליישוב שאלה זו כתב הרב שביב:

נראה כי ספק פיקוח נפש מתייחס לנפש, כלומר ספק אם אכן הנפש מסוכנת שאז מותר לעשות כל מה שניתן על מנת להצילה. אבל אמצעי ההצלה, דהיינו הרפואה שעמה מחללים שבת – היא צריכה להיות ודאית ולא מסופקת.

יסוד זה המניח שהרפואה שעמה מחללים את השבת צריכה להיות ודאית ולא מסופקת, הובא כבר ע"י הרב ערך השולחן בשם הרדב"ז והדברים נכתבו בשדה חמד² וזה לשונו:

"וואף דלפי מה שכתב הרב ערך השולחן בשם הרדב"ז לחלק בין ספק אם יתרפא חולה זה לספק אם הוא רפואה לחולי זו יש לומר דלא אמר הר"ן דמספק מחללין אלא כשהספק הוא מצד החולה הזה, דהיינו שיודעים הרופאים שמים חמין יפים לחולי זו, רק שמסתפקים אם יועילו לחולה הזה לפי דרגת חוליו ועל דרך שמתבאר מדברי שולחן ערוך הרב מוהרש"ז כמו שכתבתי למעלה, אבל בספק אם רפואה זו מועילה לחולי זו אפשר דסובר דאין מחללין מספק".

התירוץ הנ"ל, בשני ניסוחיו, הינו אבחנה טכנית ולא מהותית ועדיין נותר קשה מה לי אם הספק הוא בחולה ומה לי אם הספק הוא ביעילות הרפואה. התוצאה היא שיש בפנינו ספק שאולי אפשר להציל חולה שיש בו סכנה ומנין לנו לחדש ולאסור כאשר הספק הינו בטיב הרפואה ואדרבה, יותר יש להתיר כאשר החולה ודאי חולה שאז אתחזק סכנתא והסכנה שבפנינו ודאית, אף שהתרופה מסופקת לעומת ספק מסוכן ספק לא מסוכן אף שהתרופה מוכחת.

ג. בדבר השאלה אם מותר לשלוח מברק בשבת להודיע לחכם צדיק שיבקש רחמים עבור חולה שיש בו סכנה, הזכיר הרב שביב את דברי שו"ת מהרש"ם כאומר שאף לדעה בראשונים שהתירה לכתוב קמיע בודק בשבת – אין להתיר לחלל שבת כדי להודיע לצדיק.

עיון בתשובת מהרש"ם עצמה מראה שאין הדברים כפשוטם.

המהרש"ם, אחרי שהביא את דברי הגאבד"ק פרעמישלא שאסור לשלוח טלגרמה בשבת לצדיק כדי שיתפלל על החולה, אפילו שנכתבה לפני שבת ואפילו ע"י גוי, אומר³:

אך לצורך חולה ש"ב סכנה למאמינים בצדיקים י"ל דהוי כמקום פ"נ דמותר לחלל שבת אפילו באיסור תורה ומכ"ש בשבות... אבל בכ"ז צריך שיהא אתמחי אותו צדיק שיפעול בתפילותיו ... ובכל כה"ג אין להקל ובפרט בדור הזה אין להקל מכמה טעמים ועל כיוצא בזה אמרו שבת היא מלזעוק וכו' יכולה היא שתרחם וכו'.

עינינו רואות ששיטת מהרש"ם היא שמעיקר הדין מותר למאמינים בצדיקים לחלל שבת שיתפללו עליהם "אם התמחי אותו צדיק שיפעול בתפילותיו", אך נמנע מלהקל ולהורות על היתר גורף מכמה טעמים שלא פירטם.

ד. עוד כתב הרב שביב שלעניות דעתו נראה שיש בעצם שליחת המברק משום מעשה מרפא עבור החולה ותמך רעיוני מדברי המאירי במסכת שבת.

רעיון זה מצאתי מובא בספר טעמי המנהגים⁴:

בסידור לב שמח (מאת רבי חנוך העניך מאלסק מ.מ.) כתב וז"ל ראיתי שתופסין וחולקים על צדיקים מה ששולחין להם שליח בשבת להתפלל בשביל החולה, וזה בודאי מותר לחולה כמבואר בהר"ן שאפילו לקרובים מותר לשלוח, כדי שלא תטרף דעתו עליו, ומכ"ש אין לך כגודל האמונה והבטחון שיש לחולה כשיודע ששולחים להצדיק.

מזה עצמו נמשך רפואה ומימלא הוא אצלו כסכנת נפשות אם אין שולחים⁵.

עוד מצאתי שהביא הרב קהתי בפירושו למשנה יומא פרק ח' משנה י' הנ"ל, את דברי ר"ח אלבק בשם בעל שיח יצחק:

ויש מפרשים דברי רש"י: "הואיל ומנהג העם בכך סובר רבי מתיא, שרפואה גמורה היא משום שהנשדך ממנו ישקיט כח דמיונו הגובר בחולי זה וכו' ולפעמים אפשר שיתרפא בזה, הגם שבאמת אינה רפואה אלא מצד המנהג".

נמצא, שלפי פירוש בעל "שיח יצחק" המחלוקת בין חכמים ור' מתיא אין חרש היא, אם מותר לעבור על איסור תורה כדי להשקיט כח דמיונו, אם לאו.

3 שו"ת מהרש"ם חלק שלישי סוף סימן רכ"ה.

4 טעמי המנהגים בקונטרס אחרון, עניני שבת סעיף רס"ח הערה (כ"ב) (עמ' קל"א).

5 עוד ראה שם שציטט מדברי שו"ת הרי שבשמים מהד"ת סימן קפ"ט, להיתר ומאשל אברהם (הגאון מבוטשאטש בסעיף ב' מ.מ.) לאסור.

ה. הן הרב שביב (בפיסקה ד' של מאמרו) והן הרב הלפרין בהערותיו למאמר, צידדו להתיר שימוש בסגולות אף במקום איסורים כאשר יש בהשפעתם הפסיכולוגית להועיל לחולה שיש בו סכנה. אולם גישה זו היא בבחינת בריחה מן השאלה היסודית. המבחן הנכון לשאלת שימוש בסגולות במקום איסורים כגון שבת או מאכלים אסורים, הינה כאשר ידוע לנו שהסגולה אינן בה כדי להשפיע על החולה במישור הפסיכולוגי, כגון אם אין הוא יודע על השפעתה "הברוכה" או במקרה שהחולה הוא חסר הכרה. האם במקרה כזה מותר לכתוב לצדיק שיתפלל בעדו, או לכתוב קמיע או להאכילו מאכל אסור המוחזק כסגולה למחלתו. כלומר, אנו נצרכים לדיון בשאלה עצמה אם מותר להשתמש בסגולה כשהשימוש בה, בתור המרפא עצמו, כרוך באיסור תורה ואין אנו יכולים לעקוף את השאלה ע"י הטענה שההשפעה הפסיכולוגית של השימוש תיישב את דעתו של החולה. אכן, ראוי ליחד לשאלה זו מאמר בפני עצמו אחר שרבו בה השיטות והמקורות שאת חלקם הזכיר כבר הרב שביב⁶.

ו. לפלא הוא, שנעלם מכל הכותבים בענין זה, דברי הרמב"ם ובעקבותיו דברי שולחן ערוך, באיסור לוחש לחש "וחובר חבר".

כתב הרמב"ם⁷:

י. איזהו חובר זה שמדבר דברים שאינם לשון עם... עד שהן אומרים שהאומר כך וכך על הנחש או על העקרב אינו ניזוק ומהן אוחז בידו בעת שמדבר מפתח או סלע וכיוצא בדברים האלו, הכל אסור.

י"א. מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו אף על פי שאין הדבר מועיל כלום הואיל ומסוכן הוא התיירו לו כדי שלא תטרף דעתו עליו⁸.

מבואר בדברי הרמב"ם שמותר לעבור על איסור תורה ולעשות "סגולה" של לוחש לחש, לחולה שיש בו סכנה "כדי שלא תטרף דעתו עליו". זהו אותו הרמב"ם אשר בפירושו למשניות יומא פרק ח' משנה ו' כתב (צוטט ע"י הרב שביב):

וחכמים סוברים כי אין עוברין על המצוות אלא ברפואה בלבד ר"ל בדברים המרפאין בטבע... אבל להתרפאות בדברים שהם מרפאים בסגולתן אסור.

שני העניינים מתיישבים זה עם זה ואינם סותרים. השפעה פסיכולוגית על החולה, איננה סגולה אלא רפואה בדרך הטבע. אמונת החולה שהסגולה

6 הערת העורך: המבחן עליו הסתמכתי שם הוא מבחן היעילות או חוסר היעילות של התרופה הסגולית. "מנגנון הפעולה" של התרופה איננו רלבנטי לאיסור או להיתר, כמו שכתבתי שם, וכן בחוברת אסיא עה-עו עמ' 11-13.

7 פרק י"א מהלכות עבודת כוכבים (עבודה זרה) הלכה י' והלכה י"א.

8 כן כתב השו"ע יו"ד סימן קע"ט סעיף ו'.

מרפאה אותו אינה מפחיתה מן ההשפעה החיובית על הלך רוחו ואדרבה, היא מגבירה את הרגשתו החיובית המועילה ומשפיעה על החלמתו בדרך הטבעית. לעומת זאת, כאשר אנו באים לרפאות את מחלתו של החולה, לא ליישב את דעתו המודאגת כגון בחולה חסר הכרה, או חולה שאינו יודע טבעה של הסגולה, סובר הרמב"ם שרפואה בדרך של סגולה אסורה אם היא סותרת את דין התורה⁹.

בשולי הדברים, יש להעיר שנראה מלשונו של הרמב"ם בפירושו המשניות למסכת יומא הנ"ל ובדבריו בהלכות עבודה זרה הנ"ל, שהסגולות אין בהם ממש ואינן יכולות להועיל¹⁰. על בסיס הבנה זו, ביקש החיד"א לחדש¹¹ שבדיעבד, אם פעלו בדרך של סגולה והיא הועילה, גם הרמב"ם יודה שמי שעשה כן, לא חטא. יש מקום לבחון אם תיתכן הבנה כזו בשיטת הרמב"ם משום שלכאורה שיטתו היא שסגולות אין בהם ממש ולכן גם אם בדיעבד נראה לסובבים שהסגולה מועילה הרי שבמציאות אין זה נכון.

עוד ראה דברי ר' שלמה קלוגר שפסק¹²:

... זה פשוט דפקוח נפש דוחה שבת אך לא הותר רק ברפואה שהוא בדרך הטבע... אבל בדרך נס ותפילה לא הותר בשום אופן, אפילו יהיה המתפלל כרבי חנינא בן דוסא, לא ניתן שבת לדחות עבור זה.

עו"ד מרדכי מנוביץ

מקור: **אסיא עה-עו**, עמ' 195-199 (2005)

9 לשאלה אם מותר לרפא חולה שיש בו סכנה ע"י סגולות באופן שעוברים בהם או בהכנתם איסור, ראה עוד: **ברכי יוסף** לחיד"א יו"ד סימן ר"צ סעיף ב', שו"ת **חיים שאל** לחיד"א סימן ל"ח סעיף ס"א, **ברכי יוסף** לג"ל או"ח סימן ש"א סעיף ו' ו**בשירי ברכה** המלוקט שם, בתוספות **לכסא רחמים** של חיד"א על מסכת סופרים פרק ה' הלכה י"ד, **שדה חמד** (הנ"ל) מערכת יום הכיפורים סימן ג' סעיף כ"ד ובכלל מבואותיו שם.

10 ראה דברי ביאור הגר"א יו"ד סימן קע"ט על סעיף ו', התוקף שיטה זו של הרמב"ם ומבקש להוכיח מהרבה מקומות בש"ס ששיטה זו שגויה.

11 ברכי יוסף או"ח סימן ש"א.

12 שו"ת **ובחרת בחיים**, סימן פ"ז.